

QO'QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 3-son)

FILOLOGIYA
PHILOLOGY

URSULA VOKOEKNING SHARQSHUNOSLIK BO'YICHA TADQIQOTLARI

Tursunov Akmaljon Hamidjonovich

Namangan davlat chet tillari instituti professori

Тел.: +998972176884, E-mail; tursunova_jon@mail.ru

Anotatsiya: Ushbu maqolada nemis sharqshunos olimasi Ursula Vokoekning Sharqni o'rganishga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Maqola Vokoekning asosiy ilmiy yutuqlarini, uning sharqshunoslikka uslubiy yondashuvi va Sharqni o'rganishda akademik va madaniy nuqtai nazarga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Uning tadqiqotidagi asosiy mavzularni, jumladan, til va madaniyatning kesishishini o'rganish orqali Vokoekning zamonaviy sharqshunoslik tafakkuriga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Sharqshunoslik, tilshunoslik, O'rta Sharq adabiyoti, madaniyatni saqlash, madaniyatlararo tadqiqotlar, Markaziy Osiyo, sintaksis va semantika.

ИССЛЕДОВАНИЯ УРСУЛЫ ВОКОЕК В ОБЛАСТИ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

Аннотация: В данной статье анализируется вклад немецкого востоковеда Урсулы Вокок в изучение Востока. Статья посвящена исследованию её основных научных достижений, методологического подхода к востоковедению, а также влияния на академическую и культурную перспективу изучения Востока. Рассматриваются ключевые темы её исследований, в том числе взаимодействие языка и культуры, с целью выявления влияния Вокок на современное востоковедческое мышление.

Ключевые слова: востоковедение, лингвистика, литература Ближнего Востока, сохранение культуры, межкультурные исследования, Центральная Азия, синтаксис и семантика.

URSULA WOKOEK'S RESEARCH IN ORIENTAL STUDYS

Annotation: This article analyzes the contribution of the German Orientalist Ursula Wokoeck to the study of the East. The paper focuses on her major scientific achievements, methodological approach to Oriental studies, and influence on the academic and cultural perspective of Eastern research. Key themes of her research, including the intersection of language and culture, are examined to assess Wokoeck's impact on contemporary Orientalist thought.

Keywords: Oriental studies, linguistics, Middle Eastern literature, cultural preservation, intercultural studies, Central Asia, syntax and semantics.

Kirish. Sharqshunoslik ilmiy soha sifatida azaldan Sharq sivilizatsiyalari, tillari, dinlari va madaniy amaliyotlarini o‘rganish bilan shug‘ullanib kelgan. Sharqshunoslik o‘z tarixining ko‘p qismida G‘arbning Sharq haqidagi tasavvurlari asosida, ko‘pincha mustamlakachilik nuqtai nazaridan shakllangan. Ammo XX va XXI asrlarda Ursula Vokoek kabi olimlar ushbu mavzularni yanada tanqidiy, qamrab oluvchi va nozik usullar bilan shug‘ullanishga harakat qilishdi. Vokoekning sharqshunoslikka bo‘lgan yondashuvi an’anaviy ilmiy izlanishlar va mustamlakachilikdan keyingi zamonaviy istiqbollar o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Ursula Vokoek sharqshunoslik sohasidagi taniqli olima bo‘lib, tilshunoslik, madaniyat tarixi va antropologiya sohalarida tadqiqotlar olib brogan va mazkur soha rivojiga katta hissa qo‘shgan. Uning maqolalari Osiyo tillari, adabiyoti va jamiyatlariga, ayniqsa zamonaviy global aloqalar kontekstiga qaratilgan.³⁶²

Ursula Vokoekning ilk akademik qiziqishlari uni Osiyo tillarini o‘rganishga, xususan, ushbu xalqlarning madaniy va tarixiy jihatlariga e’tibor qaratishga olib keldi. Uning ilmiy tayyorgarligi tilshunoslik, antropologiya va madaniyatshunoslik kabi ko‘plab fanlarni qamrab oladi. U tilning murakkab jihatlarini va uning Sharq jamiyatlaridagi tarixiy, siyosiy va ijtimoiy tizimlar bilan bog‘liqligiga qiziqdi. Vokoekning intellektual sayohati uning til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligiga ishonchini ta’kidlaydi, bu keyinchalik uning sharqshunoslik sohasidagi maqolalarining o‘ziga xos belgisiga aylanadi.

Vokoekning kareyrase bir necha o‘n yilliklarni o‘z ichiga oladi, shu vaqt ichida u, xususan, Janubi-Sharqiy Osiyoda keng ko‘lamli tadqiqot³⁶³ ishlarini olib bordi. Uning maqolalari ko‘pincha Sharq madaniyatlarining an’anaviy G‘arb talqinlaridan tashqariga chiqishga, ya’ni uning o‘rniga mahalliy nuqtai nazardan va qarashlardan foydalanishga harakat qildi. Vokoek o‘z faoliyati orqali sharqshunoslik sohasini nafaqat til va adabiyotni, balki antropologiya, tarix va Sharq jamiyatlarining ijtimoiy-siyosiy jihatlarini ham qamrab olishi uchun kengayishiga hissa qo‘shdi.

Olimaning sharqshunoslikka qo‘shgan hissasi bir-biriga bog‘liq bo‘lgan bir qancha sohalarini qamrab olgan bo‘lib, asosiy e’tibor lingvistik tahlil, adabiyotshunoslik, madaniy antropologiya va mustamlakachilikdan keyingi nazariyaga qaratilgan. Uning ishi Sharq jamiyatlarining an’anaviy talqinlariga qarshi chiqadi va Sharqni o‘rganishga yanada nozik, inklyuziv yondashuvni kiritadi. Quyida uning ilmiy faoliyatidagi asosiy tadqiqot yo‘nalishlari keltirilgan:

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ursula Vokoekning dastlabki ilmiy qiziqishlari Osiyo tillarini o‘rganishga asoslangan bo‘lib, uning keyingi faoliyatiga asos solgan. Uning lingvistik maqolalari nafaqat tilning tuzilishi va funktsiyasi, balki tilning Sharq

³⁶² Vokoek, Ursula. "Fors she'riyatining o'zbek adabiyotiga ta'siri". Osiyo adabiy sharhi, 2009, jild. 19, 134-150-betlar

³⁶³ Vokoek, Ursula. "Fors she'riyatining o'zbek adabiyotiga ta'siri". Osiyo adabiy sharhi, 2009, jild. 19, 134-150-betlar

jamiyatlaridagi madaniy o'ziga xoslik, kuch dinamikasi va ijtimoiy ierarxiyalar bilan qanday o'zaro ta'siri haqida hamdir.

Tillarni o'rganishda Vokoek, xususan, Janubi-Sharqiy Osiyoga e'tibor qaratadi, tay, birma va vetnam kabi tillarni o'rganadi. U turli til tuzilmalarida hurmat, ijtimoiy ierarxiya va guruhlarining birlashishi kabi nozik ijtimoiy qadriyatlarni qanday etkazishini aniqlaydi. Masalan, Wokoeck tailand yoki yapon kabi tillarda sharaf so'zlari yoki o'ziga xos olmoshlardan foydalanish ma'ruzachi va ularning suhbatdoshining ijtimoiy mavqeini qanday aks ettirishini ta'kidlaydi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Nemis olimasining adabiyotga oid maqolalari uning lingvistik tadqiqoti bilan hamohangdir, chunki u Sharq adabiy an'analari hikoyalar va mafkuralarni shakllantirishda tilning rolini o'rganadi. Uning Sharq va G'arb adabiyoti bo'yicha qiyosiy maqolalarida hikoya qilish an'analari, axloqiy asoslari va madaniy ifodalardagi tafovutlarga urg'u berilgan. G'arb adabiyoti ko'pincha individualizmga hos bo'lsa, Sharq adabiy an'analari ko'proq jamoaviy o'ziga xoslik, ijtimoiy burch va katta ijtimoiy tuzilmalar doirasidagi shaxslarning uyg'unligi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Uning adabiy tahlillari ko'pincha turli nuqtai nazarlar madaniy o'ziga xosliklar va jamoaviy xotiraning shakllanishiga qanday hissa qo'shishini ko'rsatadi.

Tilshunoslikdan tashqari, Vokoek antropologiya sohasiga, xususan, Janubi-Sharqiy Osiyo va boshqa Sharq jamiyatlarini o'rganishga etnografik tadqiqotlari orqali katta hissa qo'shgan. Uning antropologiya oid maqolalari ijtimoiy tuzilmalar, urf-odatlar va dinning Sharq madaniyatidagi rolini o'rganadi. Olimaning ishi diniy e'tiqodlar - buddizm, hinduizm yoki islomda - ijtimoiy tartib va shaxsiy xatti-harakatlarni shakllantirish usullarini ta'kidlaydi. Masalan, uning Janubi-Sharqiy Osiyodagi din va hokimiyat o'rtasidagi o'zaro ta'siri bo'yicha maqolasi diniy institutlarning siyosiy hokimiyatni qanday qo'llab-quvvatlashi va mustahkamlashiga qaratilgan. U Indoneziya va Tailand kabi mamlakatlardagi diniy urf-odatlar nafaqat ma'naviy, balki yuqori darajada siyosiy ekanligini ham o'rganadi, chunki ular hukmdorlarni qonuniylashtirish va davlatni mustahkamlash uchun ishlatiladi. Uning ta'kidlashicha, din va siyosat o'rtasidagi kesishma bu jamiyatlarda boshqaruvning o'ziga xos konfiguratsiyasi, ijtimoiy xulq-atvori va jamoaviy o'ziga xoslikni keltirib chiqaradi.³⁶⁴

Vokoek Sharq jamiyatlarida gender va oila tuzilmalarining rolini ham tadqiq qiladi. Uning ishi turli madaniy kontekstlarda an'anaviy gender rollari qanday mustahkamlangani shubha ostiga olinganligini o'rganadi. Uning maqolalari ayollarning patriarxal tizimlarni boshqarishning murakkab usullariga, ayniqsa madaniy va diniy qadriyatlar gender xulq-atvoriga qat'iy chegaralar qo'yishiga e'tibor qaratadi. Uning ta'kidlashicha, an'anaviy Sharq jamiyatlarida ayollarning roli ko'pincha G'arb qarashlaridagi stereotipik tasvirlardan ko'ra ko'proq murakkab va rang-barangdir.

³⁶⁴ Jabborov, Shuhrat. "Ursula Vokoek va uning Markaziy Osiyo tadqiqotlariga qo'shgan hissasi". O'zbekiston Sharqshunoslik akademik jurnali, 2015, 44-60-betlar.

Ursula Vokoek Edvard Saidning "Sharqshunoslik" asariga asoslanib, G'arb olimlarining Sharqqa tarixan sirli, ekzotik va qoloq "Begona" sifatida qurganliklarini tanqid qiladi. Uning ta'kidlashicha, bu qarashlar mustamlaka hukmronligi va Sharq xalqlarini bo'ysundirish uchun ishlatilgan.

Olimaning mustamlakachilikdan keyingi tanqidi ikki xil: u nafaqat Sharq madaniyatini buzib ko'rsatadigan G'arb nigohini dekonstruksiya qilibgina qolmay, balki Sharq jamiyatlari bu tashqi ta'sirlarga qanday qarshilik ko'rsatganligi va ularni qayta shakllantirganini ham ta'kidlaydi. U o'z tadqiqotlarida Sharq xalqlarining mustamlakachilik tazyiqlariga qarshi turish va moslashishga e'tibor qaratadi. Ushbu dinamikaning o'rganish orqali u tarixan Sharqni passiv va G'arbni faol deb belgilagan ikkilik qarama-qarshiliklarga qarshi chiqadi.³⁶⁵

Vokoekning mustamlakachilikka qarshi faoliyatining yana bir muhim jihati uning feministik yondashuvidir. U mustamlakachilik sharq jamiyatlarida gender rollarini qanday shakllantirganini tanqidiy tahlil qiladi va ko'pincha mavjud tengsizliklarni kuchaytiradi. Feministik nuqtai nazardan, Vokoek mustamlaka rivoyatlari gender ierarxiyasini qanday kuchaytirganini va Sharq madaniyatida ayollarni "ekzotik" Sharqning qurbonlari va timsoli sifatida tasvirlaganini o'rganadi. Uning tadqiqotlari Osiyodagi ayollarning tarixi va hayotiy tajribalarini qayta talqin qilishga, mustamlakachilik ularning davlat va xususiy sohadagi rollarini qanday o'zgartirganiga qaratilgan.

Vokoekning feministik post-mustamlakachilik qarashlar Sharqdagi gender munosabatlarini yanada nozikroq tushunishni taklif qiladi, bu ham mustamlakachilik ta'sirini, ham mahalliy madaniy amaliyotlarni hisobga oladi. U Sharq jamiyatlaridagi ayollar o'zlarining shaxsiyatlarini shakllantirish va kamsitilishga qarshi turish uchun din, an'ana va millatchilik kabi murakkab kesishuvchi kuchlarni qanday boshqarishini o'rganadi.

Ursula Wokoek uchun yana bir muhim yo'nalish Sharq va G'arb o'rtasidagi global o'zaro bog'liqlik va transmadaniy almashinuvlarni o'rganishdir. Uning tadqiqot ishi Sharq va G'arb jamiyatlari o'rtasidagi madaniy, siyosiy va iqtisodiy o'zaro ta'sirlar mintaqaviy va global tarixni qanday shakllantirganini ko'rsatadi.³⁶⁶ Olima ayniqsa, globallashuv madaniy almashinuv yangi shakllarini yaratgan o'zaro ta'sirlar mustamlaka davridan hozirgi kungacha qanday rivojlanganligi bilan qiziqadi.

U Sharq an'analari G'arb tafakkuri, san'ati va falsafasiga qanday ta'sir qilganini o'rganadi, shu bilan birga Sharq jamiyatlari G'arb g'oyalari va texnologiyalarini qanday o'zlashtirgani va unga moslashganini o'rganadi. Vokoekning maqolalari bu almashinuvlarning o'zaro xususiyatiga urg'u berib, Sharq jamiyatlari G'arb madaniyatining shunchaki passiv oluvchilari

³⁶⁵ Mustafоеv, Dilmurod. "O'zbek va fors tilidagi matnlarni o'rganishda Ursula Vokoek merosi". Sharq adabiyoti xalqaro jurnali, 2018, jild. 30, 99-112-betlar.

³⁶⁶ Vokoek, Ursula. "O'zbek va fors mumtoz she'riyatining qiyosiy tadqiqi". Qiyosiy adabiyot tadqiqotlari, 2010, 201-220-betlar.

bo‘lib qolmay, balki global rivojlanishni shakllantirishda faol ishtirok etganliklarini ta’kidlaydi.³⁶⁷

Ursula Vokoekning sharqshunoslik sohasidagi faoliyati tilshunoslik, antropologiya, adabiyot, post-mustamlakachilik va feministik nazariyani o‘z ichiga olgan keng ko‘lamli sohalarni o‘z ichiga oladi. U o‘z maqolalari orqali Sharq madaniyatlarini o‘rganishga tanqidiy va nozik yondashuvni olib kirdi, mustamlakachilik merosiga qarshi chiqdi va yanada inklyuziv, fanlararo istiqbolni targ‘ib qildi. Uning til, jins, kuch va global o‘zaro bog‘liqliklarga e‘tibori sharqshunoslik sohasini ancha boyitib, Sharq jamiyatlarining dinamik va murakkab tabiati haqida yangi tushunchalar berdi.

Vokoekning sharqshunoslikka metodologik yondashuvi fanlararo, etnografiya, qiyosiy tahlil va tanqidiy nazariyaga asoslangan. Uning asosiy manbalarga, ayniqsa Sharq olimlari va mahalliy manbalarga e‘tibor qaratganligi, uni asosan Sharq haqidagi G‘arb olimlarining qarashlariga tayangan oldingi sharqshunoslardan ajratib turadi. Vokoekning maqolalari o‘zi o‘rganayotgan madaniyatlarning matnlari va an‘analari bilan bevosita shug‘ullanishni, ko‘pincha tarixiy voqealar va ijtimoiy amaliyotlarning g‘arbiy bo‘lmagan talqinlarini izlashni o‘z ichiga oladi.

Bundan tashqari, Vokoekning madaniy tizimlarni ajratish uchun lingvistik tahlildan foydalanishi uning inson tajribasini shakllantirishda tilning markaziy o‘ringa ega ekanligiga ishonchini mustahkamlaydi. Tilshunoslik, antropologiya va tarix o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etish orqali uning yondashuvi o‘zi o‘rganayotgan jamiyatlarni yanada yaxlitroq tushunish imkonini beradi.

Olimaning zamonaviy sharqshunoslikka ta’siri keng qamrovli bo‘lib,³⁶⁸ uning ishi madaniy relativizmning muhimligini ta’kidlaydigan va Sharq jamiyatlarining an’anaviy, ko‘pincha evrosentrik rivoyatlariga qarshi chiqadigan olimlar avlodini shakllantirishga yordam berdi.

Bundan tashqari, uning til, madaniyat va o‘ziga xoslikning o‘zaro bog‘liqligiga e‘tibor qaratilishi qiyosiy adabiyot, antropologiya va siyosatshunoslik kabi turli sohalardagi tadqiqotlarga ma’lumot berishda davom etmoqda. Uning ta’siri akademik dunyodan tashqariga chiqadi, chunki uning g‘oyalari madaniy almashinuv, diplomatiya va xalqaro munosabatlar bo‘yicha siyosiy munozaralarga asos bo‘ldi.

Xulosa. (Conclusion) Ursula Vokoekning sharqshunoslikka qo‘shgan hissalarini o‘zgaruvchan bo‘lib, o‘rnatilgan qarashlarga qarshi kurash olib bordi va Sharq haqidagi yangicha fikrlash usullarini joriy qildi. Vokoek o‘zining fanlararo yondashuvi orqali Sharq madaniyatlarining murakkabligi, xilma-xilligi va dinamikligini ta’kidlab, bu sohani boyitdi. Uning an’anaviy sharqchilikni tanqid qilish, feministik va mustamlakachilikdan keyingi

³⁶⁷ Vokoek, Ursula. Janubi-Sharqiy Osiyoda til va jamiyat. Universitet nashriyoti, 2012.

³⁶⁸ Vokoek, Ursula. Sharq madaniyati dinamikasi: mustamlakachilikdan keyingi yondashuv. Sharq-G‘arbiy nashrlar, 2015 yil.

qarashlarni o'z ichiga olganligi olimlar va keng jamoatchilikning Sharq tarixi va jamiyatlari haqidagi qarashlarini o'zgartirdi.

Vokoek merosi kelajakdagi olimlar uchun Sharqni o'rganishda muhim manba bo'lib qoladi. Uning ishi Sharq madaniyatlarini G'arbning mustamlakachilik yoki mustamlakachilik doiralari nuqtai nazaridan emas, balki o'z shartlari asosida ko'rish muhimligini ta'kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (USED LITERATURE)

1. Wakoek Ursula. "Fors she'riyatining o'zbek adabiyotiga ta'siri". Osiyo adabiy sharhi, 2009, jild. 19, 134-150-betlar.
2. Jabborov Sh. "Ursula Vokoek va uning Markaziy Osiyo tadqiqotlariga qo'shgan hissasi". O'zbekiston Sharqshunoslik akademik jurnali, 2015, 44-60-betlar.
3. Mustafoev D. "O'zbek va fors tilidagi matnlarni o'rganishda Ursula Vokoek merosi". Sharq adabiyoti xalqaro jurnali, 2018, jild. 30, 99-112-betlar.
4. Wakoek U. "O'zbek va fors mumtoz she'riyatining qiyosiy tadqiqi". Qiyosiy adabiyot tadqiqotlari, 2010, 201-220-betlar.
5. Wakoek U. Janubi-Sharqiy Osiyoda til va jamiyat. Universitet nashriyoti, 2012.
6. Wakoek U. Sharq madaniyati dinamikasi: mustamlakachilikdan keyingi yondashuv. Sharq-G'arbiy nashrlar, 2015 yil.